

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 82091-2.09:[82.02:7.036.45]

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.3-2/28>

Бондарук Л. В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

АВТОРСЬКІ ПРИЙОМИ ВІДТВОРЕННЯ СИМВОЛІСТСЬКОГО ОБРАЗУ В ДРАМАТИЧНОМУ ТЕКСТІ: ЛЕСЯ УКРАЇНКА/МОРІС МЕТЕРЛІНК

У статті проаналізовано способи інтеграції зарубіжної символістської драми в українському літературному просторі (на прикладі інтерпретації драми Моріса Метерлінка «Неминуца» Лесею Українкою). Розглядається проблема статусу символістської драми в загальнолітературному контексті, а також роль і функціонування символу в драматичному наративі. Указується на те, що Леся Українка, називаючи Моріса Метерлінка «творцем нової драми», глибоко проникнувшись його творчістю та манерою написання, представила свою інтерпретацію драми «Неминуца». У статті аналізуються прийоми Лесі Українки, які вона використала для передачі символістського образу названої драми.

Наголошується, що тема захворювання, як тілесного, так і душевного, яке неминуче веде до смерті, є основною в цій драмі, її озвучують основні герої драми: дід (сліпий), батько, дядько, три сестри, сестра милосердя, немовля, лікар, інші. Розкривається викривлена роль кожного персонажа. Окремо аналізується символістський образ смерті – Неминучої чи Непроханої, як її представляє Леся Українка.

Детально описано основні маркери символістського драматичного тексту, якими є, окрім персонажів, місце й час розгортання подій. Розкриваючи власне самі стосунки між членами родини, Леся Українка застосовує такі прийоми: 1) сцену жахів, яка відображається низкою синонімічних та антонімічних зворотів, щоб передати зростаючу чи спадаючу градацію стану тривоги, хвилювання, небезпеки, страху, а також недовіри; 2) відповідь запитанням на запитання, часті повтори як небажання говорити один одному правду; 3) мовчання, недосказання, яке досить часто вживається у драмі.

Інтерпретуючи Моріса Метерлінка, Леся Українка дуже майстерно використовує другорядні деталі, які, тим не менше, відверто передають сугестивне сприйняття конкретних чи абстрактних речей, провокуючи таким чином читача до розуміння морального розкладання, душевного зубожіння, сліпоти, безперспективності як окремої сім'ї, так і цілого колективу зі «сліпим» проводирем.

Окрім зазначеного, інтерпретація Лесі Українки характеризується вживанням народно-розмовного стилю, насиченням реаліями та діалектизмами, враховуючи єдність таких аспектів, як літературно-поетичний, культурологічний, мовний і психологічний.

Леся Українка глибоко проникла в ідейність драми, в манеру розгортання символістського в драматичному наративі, майстерно використала інтерпретаційні прийоми для його відтворення на всіх рівнях символістського драматичного тексту.

Ключові слова: символізм, символістський образ, драматичний текст, інтерпретація, авторський прийом.

Постановка проблеми. Сучасна наука надає виняткового значення дослідженню художнього твору, що передбачає не тільки зіставлення літературного жанру із жанровими традиціями (Л. Залеська-Онишкевич), осмислення процесу авторського викладу, а й низку інших проблем, пов'язаних, наприклад, із концепцією «експериментальної літератури» (Х. Формвег),

міркуваннями про функціональність із погляду місця та значення його в сприймаючій літературі (Р. Гром'як, Д. Дюришин, Ж. Мунен).

Ознайомлення з новітніми вітчизняними й зарубіжними дослідженнями спричинило нову інтерпретацію багатьох художніх творів, нову зацікавленість літературними критиками явищем символізму, українського в тому числі. Проте

поряд із проблемою виокремити особливості символізму в національній літературі, де основна увага приділялася поезії (О. Ніколенко), назріла ще одна – дослідження символістської прози та драматургії, які розглядалися у відриві від символістської теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначає О. Бондарева, «ще за часів радянського соціокультурного імперативу склався стереотип сприйняття української драматургії ХХ століття як дещо примітивного, тематично, формально, жанрово і стилістично обмеженого літературно-культурного явища» [1, с. 4], саме тому до сьогодні постає нагальна проблема дослідження репрезентативності сучасної української драми.

Дискусивним залишається й питання статусу драми в загальнолітературному контексті, яке ґрунтовно аргументувала М. Моклиця: «Лірика, епос і драма – це найбільш узагальнена назва змісту літератури» [4, с. 113], «утіленням повної свободи стане лірика (автор вільно висловлює пережите), втіленням тотальної авторської несвободи стане епос (автор змушений рахуватися із законами існування об'єктивного світу і підпорядковувати себе, свої почуття й думки законам зображення навколишнього світу), а драма має деницію свободи і водночас несвободи, перебуваючи посередині, між лірикою й епосом» [4, с. 112].

Отже, завдяки науковим розвідкам О. Білецького, О. Бондаревої, В. Гуменюка, О. Когут, М. Малютіної, М. Моклиці, М. Сулими, С. Хороба, О. Чиркова та ін., українська драматургія отримала сучасну методологічну концепцію, яка розкриває сутність історико-теоретичних аспектів, жанрової взаємодії і трансформації. За словами Н. Малютіної, драматурги зламного періоду прагнули адекватно відреагувати на зміни в художньо-естетичній свідомості доби, що відбивається в авторській термінології [2, с. 17].

Окрім того, Г. Сивокінь, указуючи на багатозначність поняття «самототожність письменника», наголошував на тому, що глибока об'єктивна інтерпретація творчості того чи іншого письменника залежить від поєднання двох аспектів: зафіксованої авторської термінології та критико-інтерпретаційного коментаря [5, с. 6–21].

Саме тому дослідження символістського драматичного твору як такого, що демонструє відхід від традиційних канонів, а особливо інтеграції зарубіжної драми в українську драматургію є надзвичайно актуальними.

Постановка завдання. Метою публікації є дослідження способів інтерпретації символу, як

і способів інтеграції зарубіжної драми в українському літературному просторі (на прикладі інтерпретації драми Моріса Метерлінка «Неминуча» Лесею Українкою). Завданнями були такі: 1) проаналізувати символістську драму як особливий різновид драматичного твору; 2) продемонструвати майстерність Лесі Українки стосовно її інтерпретації символічного образу драми Моріса Метерлінка «Неминуча», оскільки, незважаючи на великий інтерес до творчості цього письменника, це єдиний переклад, який нам відомий.

Виклад основного матеріалу. Постать Моріса Полідора Марі Бернар Метерлінка (Maurice Polydore Marie Bernard Maeterlinck) (1862–1949) викликала й викликає багато протиріч. Його перша драма «L'Intruse», яка зазнала світового успіху, опублікована в січні 1890 р., поставлена на сцені одного з театрів Парижа у травні 1891 р., в Брюсселі – у березні 1892 р., у Москві – 20 жовтня 1904 р. Повторне зацікавлення драмою «L'Intruse» спостерігається в 1964 р., спочатку в Бельгії, потім у Франції (1983, 1998 рр.). Очевидно, що українську публіку ця драма оминула, незважаючи на переклад Лесі Українки.

Ось як аргументує сама Леся Українка свій переклад: «... Згодом пришлю свій переклад одноактової драми Метерлінка «L'Intruse». Хотілось би мені дуже, щоб наша українська публіка познайомилась би з сим новітнім драматургом в його найкращих творах, а до того ж в українським перекладі. Нехай ваша хвальна редакція поборе відому мені свою нехоть до «модерністів» і прочитає мій переклад, я певна, що ся оригінальна і тонко написана річ не може не звернути на себе уваги навіть «пристороннього читача». Я не абсолютна (далеко ні!) поклонниця Метерлінка і взагалі «модерни», але в трьох драмах сього автора я справді бачу нові елементи штуки, скомбіновані з великим таланом. Одну з таких драм оце, власне, маю подати» [Лист до В. Гнатюка, 18.05.1900].

Отже, драма «Неминуча» написана в ті часи, коли М. Метерлінк переживав смерть молодшого брата, саме тому тема захворювання, як тілесного, так і душевного, яке неминуче веде до смерті, є основною в цій драмі, її озвучують основні герої драми:

Дядько. Вже як тільки хвороба ввійде до хати, то здається, немов хто чужий є в родині.

Батько. Але тоді теж видно, що поза родиною нема на кого надіялись [3; 6].

Безвихідь звучить у словах двох найсильніших членів сім'ї: дядька та батька, проте й вони виражають невпевненість, стривоженість, немож-

ливість ні на кого розраховувати, крім своєї сім'ї. Саме тому Леся Українка обмежує коло місця та людей словами «хата», «родина».

Про те, що символістський твір сприймається суб'єктивно, переконують і подвійне представлення назви драми: «Неминуча», тобто асоціативно, оскільки смерть завжди є неминучою і, власне, «Непрохана», тобто дослівно.

За законами драми, у ній повинні бути чітко вказані персонажі, місце та час. Щодо головних персонажів, то читачеві не вказується ніяких конкретних даних, їхні імена конкретизуються майже в кінці драми, проте майстерними прийомами Лесі Українці вдається передати внутрішній стан тривоги, стурбованості, навіть містицизму і драматизму в їхній поведінці:

Дід (сліпий): Турбується без міри. Часом просто нічим його не вмовиш, і слухати нічого не хоче. ... Часами він має дивні думки.

Батько – Павло: ...се перший раз, що я почувуюся дома межі своїх після сих її страшних пологів.

Дядько – Олів'є: Не знати, де сидиш, не знати, куди йдеш, не знати, звідки приходиш, не одрізняти півдня від півночі, літа від зими ... і завжди ся темрява, ся темрява ... Я б волів не жити ...

Три дочки: Всі три дочки встають і, держачись за руки, йдуть в хату праворуч.

Чого ви всі тремтите, всі три, чого, донечки? ... три сестриці поцілувались.

Нас шестеро коло стола, дідуся.

Сестра милосердя: на порозі з'являється сестра милосердя в чорних штанах, склоняється, хрестячись, даючи тим звістку, що жінка вже мертва.

Про очевидну викривлену роль членів сім'ї свідчать скупі, але водночас багатозначні репліки: батько, який відчувається нарешті серед своїх після страшних пологів дружини та який за це лихий на свого малюка; дядько, який волів би краще вмерти, ніж жити сліпим; сестра милосердя, яка сповіщає про смерть; служниця, роль якої асоціюється з порядком, тим не менше, вносить тривогу.

Особливою є роль трьох дочок, уніфікація яких засвідчена числівником «три дочки» й передається синонімами «три сестри», «три сестриці», «три донечки».

Такий прийом Лесі Українки, можливо, вжитий для того, щоб підкреслити антагонізм цифр «три» і «шість», які символізують божественне і диявольське.

Розкриваючи власне самі стосунки між членами родини, Леся Українка застосовує такі прийоми:

1. Сцена жаків, яка відображається низкою синонімічних та антонімічних зворотів, щоб передати зростаючу чи спадаючу градацію стану тривоги, хвилювання, небезпеки, страху, а також недовіри:

Нема чого турбуватись більше.

Тепер безпечно...

... ми можемо бути спокійними...

спокійний вечір ...

Се мусить бути страшенно.

2. Відповідь запитанням на запитання, частіше повторюючи як небажання говорити один одному правду:

Ви вже не турбуєтесь?

А чого б ми мали турбуватись?

Що ж будемо робити чекаючи?

Чого чекаючи?

Я чую, що вам страшно.

Та чого б нам було страшно?

3. Мовчання, недосказання, яке досить часто вживається в драмі:

Мовчання незгоди.

Мовчання.

Окрім головних дійових осіб, у драмі є ще й персонажі, про яких мова йде опосередковано, але які мають певне значення для розгортання подій. Насамперед, це:

– дочка Діда, дружина Батька, мати хворого немовляти, яка лежить у кімнаті праворуч, хвора після пологів, саме її стан здоров'я тримає всю родину в напруженні:

Вона вже врятована;

Вона нездорова;

Вона мала дуже добрий вигляд по обіді. Тепер вона міцно спить;

– саме немовля в кімнаті ліворуч:

Вже кілька тижнів, як він вродився, а ледве ворушиться. Досі й разу не крикнув, так наче з воску дитина.

Такі ж викривлені ролі відіграють лікар, який не хоче, щоб немовля було в кімнаті матері; сестра Батька і Дядька, настоятелька монастиря, яка обіцяла прийти й не приходиться і яка ніколи раніше не була в цьому домі; столяр, який повинен прийти завтра й полагодити двері, що не зачиняються, і який має роботу в льосі; садівничий, який косить уночі.

Особливу оригінальність можна відмітити в передачі символічності образу самої Неминучої,

де використовуються безособові, ніби «безтілесні» форми, які доповнюють емоційний стан страху і тривоги та її вплив ззовні:

*Вже ж нема чого боятись.
Ти нічого не бачиш, Урсуло?
І ти нікого не бачиш?
Здається, мов хтось увійшов у садок...
Хтось мусить бути у садку...
Певне, хтось іде понад савком ...
Нікого не бачиш?*

Леся Українка дуже майстерно використовує другорядні деталі, які, тим не менше, відверто передають сугестивне сприйняття конкретних чи абстрактних речей, провокуючи так читача до розуміння морального розкладання, душевного зuboжіння, сліпоті, безперспективності як окремої сім'ї, так і цілого колективу зі «сліпим» провідирем:

*...скриті двері в кутку.
В глибині— вікна...
Двері товсті.
...тут не дуже ясно.
Цілий тиждень йшов дощ, і ночі тепер
холодні та вогкі.
Зорі нічого не значать.*

Для підсилення символічності образів використовується прийом персоніфікації природи, тобто переведення абстрактних образів у ранг персонажів-символів, дуалістичне розуміння дня і ночі, світлого і темного, вічності і смерті:

*Соловейки раптом замовкли ...
Лебеді сполохались...
Всі риби на ставку раптом плюснулись на дно.*
Окрім названих і далеко не повністю охарактеризованих індивідуальних прийомів, потрібно відмітити, що інтерпретація драми Моріса Метерлінка Лесею Українкою характеризується вживанням народно-розмовного стилю, насиченням реаліями та діалектизмами, яка враховує єдність таких чинників, як літературно-поетичний, культурологічний, мовний і психологічний:

*собаки не брешуть ...
показують один одному на митах ...
дзигар занадто цокає ...
Великий фламандський дзигар.
Я сливе лихий на нього ...
Я хтів би ...
Мамка
... за останнім звуком ...*

Такі міжмовні трансформаційні прийоми є виправданими в контексті діалогу обох культур, що є можливими завдяки взаємоінтеграції.

Висновки і пропозиції. Символістська драма в загальнолітературному просторі є одним зі способів демонстрації жанрової інтеракції та драматургічної інтерпретації. Основним завданням Моріса Метерлінка в його ранній п'єсі «L'Intruse» було передати так званий «театр смерті» за допомогою нових літературних прийомів і форм, якими характеризуються тогочасні символістські драматичні твори. Завдяки інтерпретації Лесі Українки драма «Неминуча», як і творчість М. Метерлінка загалом, стали відомими українському читачеві. Нагадаємо, що аналізованій інтерпретації більше сотні років, оскільки іншої нам не вдалося віднайти, незважаючи на постійний світовий інтерес до творчості Метерлінка. Леся Українка поставила завдання правильно донести трагічний, пригнічений настрій оригіналу, зберегти образність і сюжетну специфіку індивідуально-неповторного стилю Моріса Метерлінка, якого вона назвала «творцем новочасної драми».

Леся Українка глибоко проникла в ідейність драми, розгортанню символістського в драматичному наративі, майстерно використала інтерпретаційні прийоми для його відтворення на всіх рівнях: літературно-поетичному, культурологічному, лексичному, психологічному, культурологічному. Перспективним вважаємо дослідження оригінальності Моріса Метерлінка щодо розгортання символістського образу в драматичному тексті, як і його інтерпретація в українському контексті.

Список літератури:

1. Бондарєва О. Є. Міф та антиміф у жанровому моделюванні української драматургії кінця XX – початку XXI століття : дис. ... докт. філол. наук : 10.01.01 «Українська література» ; 10.01.06 «Теорія літератури». Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2006. 400 с.
2. Малютіна Н. П. Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: аспекти родо-жанрової динаміки. Одеса : Астропринт, 2006. 352 с.
3. Метерлінк М. Неминуча / переклад Лесі Українки. URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts/maeterlinck__lintruse__ua-lu.htm (дата звернення: 17.04.2019).
4. Моклиця М. Основи літературознавства. Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. 192 с.
5. Сивокінь Г.М. Самототожність письменника: До методології сучасного літературознавства. Київ : Українська книга, 1999. 157 с.
6. Maeterlinck M. L'Intruse. URL:http://aelib.org.ua/texts/maeterlinck__lintruse__fr.htm (дата звернення: 17.04.2019).

**Bondaruk L. V. AUTHOR'S METHODS OF SYMBOLIC IMAGE REPRODUCTION
IN THE DRAMATIC TEXT: LESYA UKRAINKA/MAURICE MAETERLINCK**

The article explores the ways of integrating foreign symbolist drama in the Ukrainian literary space (on the interpretation material of the drama of Maurice Maeterlinck "Inevitable" by Lesya Ukrainka). The issue of symbolist drama in the general literary context, as well as the role and function of the symbol in the dramatic narrative, is considered in the article. It is indicated that Lesya Ukrainka called Maurice Maeterlinck "the creator of modern drama", and was deeply impressed in his works and his writing style, presented her interpretation of the drama "Inevitable". The article analyzes techniques, used by Lesya Ukrainka, in order to convey the symbolic image of the above-mentioned drama.

It is stressed that the topic of the illness, both physical and mental, which inevitably leads to death, is the main one in this drama, which is voiced by the protagonists of the drama: grandfather (blind), father, uncle, three sisters, Sister of Mercy, infant, doctor, and others. The distorted role of each character is revealed in the article. The symbolic image of death – Inevitable or Uninvited, as represented by Lesya Ukrainka, is analyzed separately.

The main markers of symbolic dramatic text are described in detail: the protagonists, the place and time of the events. Describing the relationship between family members, Lesya Ukrainka used the following techniques: 1) horror scene, which is displayed by a series of synonymous and antonymic expressions in order to convey a state of anxiety, excitement, danger, fear, and distrust; 2) the question-to-question -answer, frequent repetitions as a reluctance to tell each other the truth; 3) silence, lack to talk, which is often used in the drama.

By interpreting Maurice Maeterlinck, Lesya Ukrainka used skillfully secondary details, which nonetheless conveys a suggestive perception of concrete or abstract things, thereby provoking the reader to understand the moral decomposition, mental impoverishment, blindness, hopelessness as an individual family, and the whole team with the "blind" leader.

In addition to the above-mentioned information, Lesya Ukrainka's interpretation is characterized by the use of folk-colloquial style, saturated with realities and dialecticism, taking into account the unity of such aspects as literary and poetic, cultural, linguistic, and psychological.

Lesya Ukrainka penetrated deeply into the ideology of the drama, the manner of the deployment of the symbolic image in the dramatic narrative, and skillfully used the interpretive techniques for its reproduction at all levels of the symbolic dramatic text.

Key words: *symbolism, symbolic image, dramatic text, interpretation, author's method.*